7.1. Національний превентивний механізм (НПМ)

Основні цифри

Загальна кількість звернень	18
Кількість випадків відновлення прав	Інформація про поновлені права в Департаменті НПМ не обліковується. За результатами кожного відвідування складають звіти, надають рекомендації, виконання яких зумовлює поновлення прав людини всіх або частини утримуваних осіб у місцях несвободи та забезпечення реалізації прав людини у майбутньому.
Кількість опрацьованих проектів НПА	21
Кількість моніторингів (виїзних і безвиїзних)	543
Кількість актів реагування (подання Уповноваженого, конституційне подання)	70
Кількість публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів та ін.	585
Кількість запитів та ініціативних листів	898
Кількість складених протоколів	5

Реалізовуючи функцію НПМ, 2024 року працівники Секретаріату Уповноваженого спільно з представниками громадських організацій здійснили 543 відвідування місць несвободи, зокрема за областями: Вінницька – 10, Волинська – 25, Дніпропетровська – 35, Донецька – 5, Житомирська – 32, Закарпатська – 26, Запорізька – 22, Івано-Франківська – 23, Київська – 10, Кіровоградська – 26, Львівська – 15, Миколаївська –13, Одеська – 36, Полтавська – 30, Рівненська – 29, Сумська – 24, Тернопільська – 13, Харківська – 25, Херсонська – 3, Хмельницька – 23, Черкаська – 31, Чернівецька – 34, Чернігівська – 35, Київ – 18.

Для запобігання катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання здійснено відвідування місць несвободи, які належать до сфери управління:

- Міністерства соціальної політики України – 142;
- Державної судової адміністрації України – 120;
- Міністерства охорони здоров'я України – 16;
- Міністерства юстиції України – 64;
- Міністерства освіти і науки України – 13;
- Міністерства внутрішніх справ України – 129;
- Міністерства оборони України – 11;
- Державної міграційної служби України – 5;
- Державної прикордонної служби України – 3;
- Служби безпеки України – 2;
- закладів приватної форми власності – 38.

Вісім «кластерних» відвідувань здійснили в Чернівецьку, Житомирську, Чернігівську,

Миколаївську, Одеську, Черкаську, Запорізьку та Кіровоградську області.

За результатами відвідувань виявлено системні порушення прав і свобод людини та громадянина в місцях несвободи, зокрема прав: на захист від катувань, жорстокого або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; на достатній життєвий рівень; на свободу та особисту недоторканність; на охорону здоров'я, медичну допомогу; на життя та безпечні умови утримання; на працю та захист від експлуатації; прав осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення та інших.

2024 року Уповноважений вніс 70 подань до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності для вжиття заходів щодо усунення виявлених порушень.

Збройна агресія РФ негативно впливає на систему місць несвободи в Україні. З початку широкомасштабного вторгнення РФ на територію України внаслідок воєнних дій було зруйновано 370 та пошкоджено 3584 заклади освіти, що становить 15,15% загальної кількості закладів освіти на підконтрольній Україні території. Відомості щодо зруйнованих і пошкоджених закладів освіти на тимчасово окупованих територіях уточнити немає можливості. Так, 2024 року завдано авіаційного удару по будівлі Сумського геріатричного пансіонату для ветеранів війни та праці, де перебував 221 підопічний[1], та здійснено обстріл комунального некомерційного підприємства «Херсонський міський геріатричний центр» Херсонської міської ради[2].

Руйнувань і значних ушкоджень зазнали будівлі/приміщення судів, органів та установ системи правосуддя, особливо в зонах активних бойових дій. Станом на 31.12.2024 з початку повномасштабного вторгнення РФ 140 будівель/приміщень 125 судів зазнали пошкоджень різного ступеня, з яких 16 будівель зруйновано (дві з яких – частково). З цієї кількості протягом 2024 року зазнали пошкоджень 26 приміщень/будівель 28 судів, з яких дві будівлі зруйновано.

Унаслідок запровадження воєнного стану в Україні в органах охорони державного кордону із загальної кількості наявних місць тимчасового тримання (далі – МТТ), яка становить 41, наразі призупинено функціонування 22 МТТ.

7.1.1. Порушення прав людини в місцях несвободи системи Міністерства юстиції України

Досвід попередніх років роботи груп НПМ свідчить про найбільшу кількість порушень прав людини в установах Департаменту з питань виконання кримінальних покарань, який є міжрегіональним територіальним органом Міністерства юстиції з питань виконання кримінальних покарань і органом Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України).

Загалом в установах ДКВС України діють 25 слідчих ізоляторів (установ виконання покарань), 56 виправних колоній, 5 таборів для тримання військовополонених, чотири виправних центри та одна виховна колонія, у яких станом на 31.12.2024 перебували 40 280 осіб.

2024 року групи НПМ відвідали 46 пенітенціарних установ ДКВС України, зокрема 29

слідчих ізоляторів (установ виконання покарань), 15 виправних колоній і два табори для тримання військовополонених.

Як свідчать результати відвідувань груп НПМ, керівництво Міністерства юстиції України залишає без належної уваги рекомендації ЄКПТ, який у доповіді до Уряду України за наслідками візиту до України 16–27 жовтня 2023 року[3] серед іншого зазначає, що навіть під час збройних конфліктів має бути гарантовано основні права ув'язнених і засуджених, зокрема право на тримання в гідних умовах.

(a) випадки сегрегації та дискримінації утримуваних осіб

У пенітенціарних установах ДКВС України досі існує практика дискримінації та стигматизації утримуваних осіб, що виражається у їх поділі на так звані «касти».

Таким чином, на одних осіб покладається обов'язок прибирати вбиральні, вони постійно зазнають утисків і насмішок від інших засуджених, вимушені постійно перебувати в ізоляції від загалу, у їдальні харчуються за окремим столом, а інші намагаються впливати на вирішення конфліктних ситуацій, доставку заборонених предметів, стан правопорядку та оперативної обстановки в установах.

Наведене є очевидною дискримінацією, коли група осіб, які перебувають в установі, зазнає неприпустимих обмежень у визнанні, реалізації та користуванні загальновизнаним основоположним правом на повагу до людської гідності.

Європейський суд з прав людини у справі «S.P. and others v. Russia»[4] наголосив на потребі боротьби з негативним впливом неформальної тюремної ієрархії та постановив, що наявність особливо вразливих категорій утримуваних осіб, які зазнають постійних утисків, –це порушення вимог статті 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Під час конфіденційного спілкування з утримуваними особами в державній установі «Запорізький слідчий ізолятор» надходили численні скарги щодо ненадання медичної допомоги особам, які належать до особливо вразливої категорії ув'язнених, і повідомлення про випадки відмови медичних працівників навіть здійснювати їх прийом

Усе це можна розцінювати як катування, а саме – спричинення морального страждання, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду за мовчазної згоди посадових осіб установи відповідно до статті 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання[5].

(b) неналежні умови тримання в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах та дискримінація за майновим станом особи

Передусім ідеться про мінімальну житлову площу на одного засудженого, яку згідно із Законом України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань»[6] з 1 січня 2012 року збільшено з 3 до 4 м^2 на одного засудженого.

Відтоді керівництво Міністерства юстиції України не вжило заходів для увідповіднення норм

площі до вимог національних нормативно-правових актів і наближення їх до європейських стандартів.

Натомість з 2014 року за ініціативи керівництва Міністерства юстиції України поступово припинено діяльність 41 пенітенціарної установи, а засуджених переведено для подальшого відбування покарання до установ інших регіонів.

Таким чином надмірна чисельність засуджених у виправних колоніях призводить до порушень норм площі, закріплених статтею 115 КВК України[7].

Порушення норм площі притаманне і для слідчих ізоляторів, у яких для осіб, взятих під варту, відповідно до вимог статті 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення»[8] мінімальний правовий стандарт житлової площі в камерах на одну особу становить 2,5 м^2.

На жаль, під час відвідувань 2024 року представники груп НПМ продовжували регулярно фіксувати порушення встановлених норм площі на одну особу, інформацію про які відображено у звітах[9], скерованих керівництву Міністерства юстиції України, та відповідних актах реагування[10].

У камерних приміщеннях ДУ «Київський слідчий ізолятор» представники групи НПМ зафіксували площу на одного ув'язненого, яка становила 1,19 м^2 замість встановлених законодавством 2,5 м^2.

Крім того, через переповненість деяких камерних приміщень і недостатню кількість спальних місць у них деякі ув'язнені вимушені спати по черзі або взагалі на підлозі.

Подібна ситуація склалася в ДУ «Сокирянська виправна колонія (№ 67)», де зафіксовано фактичну площу на одного засудженого 1,8 м^2 замість встановлених національними нормативно-правовими актами 4 м^2.

Порушення норм площі також пов'язане з наявністю на територіях майже кожної установи виконання покарань житлових корпусів, які не використовують через різні обставини.

Під час відвідування ДУ «Вільнянська установа виконання покарань (№ 11)» група НПМ встановила, що на території установи розміщено п'ять режимних корпусів, однак один корпус не введено в експлуатацію, ще один перебуває в аварійному стані через фактичну відсутність 95% даху.

Таким чином група НПМ на момент відвідування камерного приміщення №35, у якому перебували семеро засуджених до довічного позбавлення волі, виявила фактичну площу на одного засудженого 3 м^2 замість встановлених національними нормативно-правовими актами 4 м^2.

Невиконання рекомендацій Європейського комітету та неналежні умови тримання ув'язнених і засуджених осіб у пенітенціарних установах ДКВС України призводить до подання чергових заяв проти України до ЄСПЛ.

Так, під час опрацювання рішень ЄСПЛ, які стосуються лише діяльності державної установи

«Київський слідчий ізолятор», встановлено, що з початку 2024 року ЄСПЛ прийнято 13 рішень у справах проти України[11], у яких встановлено порушення вимог статті 3 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод.

Загалом з 2012 року ЄСПЛ ухвалив 77 рішень про неналежні умови тримання у державній установі «Київський слідчий ізолятор». Загальна сума відшкодування, яку Україна повинна сплатити за цими рішеннями становить близько 1 млн євро.

Тимчасом як більшість осіб у слідчих ізоляторах ДКВС України тримають у неналежних умовах, з 2020 року Міністерство юстиції України запровадило платну послугу із забезпечення поліпшених умов тримання у камерних приміщеннях слідчих ізоляторів.

Камерні приміщення, за перебування у яких особа, узята під варту, щомісяця сплачує грошові кошти, обладнують у розрахунку не менше 6 м^2 житлової площі на одну особу.

Окрім цього, у таких камерних приміщеннях передбачено наявність комп'ютерного робочого місця, душової кабіни, електричного водонагрівача, холодильника, мікрохвильової печі, мультиварки, телевізора, можливості доступу до Інтернету та телефонного зв'язку тощо.

Таким чином більшість осіб, взятих під варту, які перебувають у слідчих ізоляторах ДКВС України, отримують менше прав, можливостей або переваг, аніж ті, хто користується платною послугою із забезпечення поліпшених умов тримання, та стають жертвами дискримінації через їхній майновий стан.

(c) порушення прав ув'язнених і засуджених на належні умови праці

Під час відвідування пенітенціарних установ ДКВС України представники груп НПМ виявили, що залучення засуджених та ув'язнених до виконання виробничих завдань здійснюють переважно без належного документального оформлення, тривалість робочого часу здебільшого перевищує 40 годин на тиждень, робітники не завжди отримують належну винагороду за виконану роботу та працюють у виробничих цехах без дотримання вимог техніки безпеки.

У процесі конфіденційного спілкування із ув'язненими, працевлаштованими на посадах працівників відділення господарчого обслуговування державної установи «Кропивницький слідчий ізолятор», встановлено, що лише один з 16 працівників отримує заробітну плату на підставі укладеного з ним трудового договору. Решта 15 осіб, взятих під варту, виконують роботи в їдальні установи без оплати праці як такі, що залучені до виконання робіт з благоустрою відповідно до вимог статті 16 Закону України «Про попереднє ув'язнення». Робочий день таких працівників у годинному вимірі не відрізняється від робочого дня тих працівників, які за свою роботу отримують заробітну плату.

Крім того, працівників з-поміж засуджених залучають до праці на безоплатній основі або за недостатні кошти. Вони виконують роботи з благоустрою (дозволено до двох годин на день) відповідно до КВК України, проте фактично працюють повний робочий день без оплати праці або за продукти харчування (чай, кава), цигарки тощо.

Період працевлаштування в установах робітникам, яких використовують без оплати праці, не

включають до стажу роботи, який відповідно до статті 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення»[12] має бути не менше 25 років для призначення пенсії за віком і позбавляє права на соціальні гарантії.

(d) недотримання права на відпочинок працівників пенітенціарних установ

За результатами відвідування пенітенціарних установ представники груп НПМ зафіксували, що працівники відділів нагляду та безпеки деяких установ несуть службу із значним перенавантаженням, яке у деяких установах складає по 48 годин за зміну. Практика понаднормової праці персоналу призводить до синдрому постійної втоми, неконтрольованої дратівливості та емоційного виснаження, що відображається на відносинах із засудженими та ув'язненими.

У Доповіді за результатами відвідувань пенітенціарних установ України, які відбувалися з 16 до 27 жовтня 2023 року, Європейський комітет рекомендує покласти край 24-годинним змінам персоналу.

Також представники Комітету зазначають, що наявна система позмінної роботи, яка вимагає від пенітенціарного персоналу працювати по 24 години на добу, є недосконалою за своєю суттю і негативно впливає на професійні стандарти.

Встановлені факти недотримання права на відпочинок працівників пенітенціарних установ відображено у звітах, скерованих керівництву Міністерства юстиції України[13] та відповідних актах реагування[14].

(e) Неналежна організація надання медичної допомоги в діяльності Державної установи «Центр охорони здоров'я ДКВС України» (ДУ «ЦОЗ ДКВС України»)

2024 року НПМ здійснив перевірку медичних закладів Державної установи «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» (ДУ «ЦОЗ ДКВС України»). Незважаючи на попередні рекомендації НПМ, виявлено численні порушення прав осіб, які отримують медичну допомогу в пенітенціарних установах.

У рішенні «Поворозний проти України» (Заява № 5276/13)[15] та інших подібних рішеннях ЄСПЛ наголошує, що державні органи повинні забезпечити оперативність і точність встановлення діагнозу та лікування. А якщо це викликано погіршенням стану здоров'я – регулярність і систематичність нагляду та наявність плану терапевтичних заходів для ефективного лікування захворювань ув'язненої особи або запобігання їхньому ускладненню. Суд наголосив, що медична допомога, яку надають в установах виконання покарань, має відповідати рівню допомоги, яку державні органи зобов'язалися надавати для всього населення, про що також наголошує ЄКПТ.

Водночас системні порушення в діяльності ДУ «ЦОЗ ДКВС України» призводять до нехтування цими принципами.

(1) Неукомплектованість медичними працівниками та недотримання стандартів надання медичної допомоги

Критичною проблемою залишається неукомплектованість медичних частин і лікарень ДУ «ЦОЗ ДКВС України» кваліфікованим медичним персоналом. Що більше, до виконання обов'язків молодшого медичного персоналу незрідка залучають засуджених осіб.

Первинних і профілактичних медичних оглядів засуджених і ув'язнених осіб у багатьох випадках не проводять взагалі. Така ситуація призводить до неможливості належного моніторингу стану здоров'я цих осіб, що підвищує ризики несвоєчасного виявлення та лікування захворювань. Ситуацію ускладнює відсутність доступу медичних працівників до єдиної інформаційної мережі (Електронної системи охорони здоров'я), що створює перепони в отриманні даних про медичну історію засуджених та ув'язнених осіб до їхнього потрапляння в пенітенціарні установи.

Окремо варто зазначити, що медичні консультації незрідка проводять у присутності немедичного персоналу. Це грубо порушує право засуджених та ув'язнених осіб на конфіденційність інформації про стан їхнього здоров'я, що може викликати в них почуття вразливості та недовіри до медичного персоналу.

Також поширеною проблемою є ускладнений доступ засуджених та ув'язнених осіб до лікарів, особливо у слідчих ізоляторах. Ув'язнені змушені очікувати тривалий час, перш ніж потраплять на прийом до лікаря та отримають консультацію та медичну допомогу.

Під час відвідування Запорізької міської медичної частини філії ДУ «ЦОЗ ДКВС України» в Запорізькій області група НПМ отримала численні скарги ув'язнених осіб на перешкоджання доступу до лікаря. Зокрема ув'язнені, які перебувають у камерних приміщеннях разом з іншими особами, вимушені спочатку отримати згоду від фельдшера на відвідування медичної частини. Також для потрапляння на прийом до лікаря ув'язнені вимушені складати письмову заяву, яка зберігається медичними працівниками один день, а потім знищується. Окремі ув'язнені вимушені очікувати більше тижня, перш ніж отримають медичну консультацію.

Медичні частини та лікарні не мають достатньої кількості лікарських засобів і виробів медичного призначення. Виявлено випадки використання протермінованих лікарських засобів та неналежного їх зберігання. Не менш важливою проблемою є порушення вимог утилізації медичних відходів.

Харчування пацієнтів у пенітенціарних установах також викликає занепокоєння. Наразі засуджені та ув'язнені особи, які проходять лікування в умовах стаціонару медичних закладів ДУ «ЦОЗ ДКВС України», отримують харчування відповідно до норми № 8, встановленої постановою Кабінету Міністрів України від 16 червня 1992 р. № 336[16]. Однак ця норма не відповідає сучасним принципам достатнього та збалансованого харчування, не враховує фізіологічні потреби людини в харчових речовинах та енергії, особливо з огляду на стан здоров'я осіб, які потребують лікування.

Особливої уваги потребують особи зі стійким обмеженням життєдіяльності. У більшості випадків для них не створено необхідних умов доступності, також вони залишаються без реабілітаційної допомоги, важливої для підтримання їхнього фізичного та психічного здоров'я, що порушує вимоги Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні»[17].

(2) неналежна фіксація випадків тілесних ушкоджень

Ще один надзвичайно тривожний факт – неналежна фіксація випадків тілесних ушкоджень, виявлених у засуджених та ув'язнених осіб. Замість ретельного документування медичні працівники «ЦОЗ ДКВС» часто обмежуються формальними записами.

Незважаючи на те, що окремі нормативні акти, які використовують у місцях несвободи, частково увідповіднено рекомендаціям Стамбульського протоколу[18], окремі його положення, як і відповідні зауваження ЄКПТ[19], залишаються невиконаними. Зокрема під час документування факту наявності тілесного ушкодження у засуджених та ув'язнених осіб медичні працівники досі не фіксують власних спостережень щодо відповідності між будь-якими твердженнями постраждалого та об'єктивними медичними висновками. Як наслідок, переважна більшість осіб, які зазнали жорстокого поводження, повідомляють, що отримали тілесні ушкодження з власної необережності або зовсім відмовляються назвати причину травм, побоюючись негативних наслідків.

Відсутність незалежного та об'єктивного документування тілесних ушкоджень значно ускладнює як запобігання насильству, так і проведення ефективних розслідувань. Це також підриває довіру до пенітенціарної системи та створює атмосферу безкарності для тих, хто допускає насильство щодо осіб, які перебувають у пенітенціарних установах.

Під час відвідування Кропивницької міської медичної частини № 14 філії ДУ «ЦОЗ ДКВС України» в Черкаській та Кіровоградській областях група НПМ встановила, що ув'язнений Д. отримав тілесне ушкодження під час перебування у камері, а саме «крововилив лівого ока, гематому, забій м'яких тканин, забій лівої скроні, гематому шкіри голови зліва». Водночас медичні працівники не зробили фото тілесних ушкоджень, а також направили повідомлення прокурору у порушення встановлених вимог виключно телефонним дзвінком. Крім того, у медичній карті амбулаторного хворого відсутні відомості щодо наданої йому медичної допомоги.

(3) медична допомога особам з інфекційними захворюваннями

Вірусний гепатит С (ВГС) – фактор розвитку важких ускладнень, таких як рак та цироз печінки, що призводить до зниження життєдіяльності та передчасної смерті. Відсутність належної медичної допомоги засудженим та ув'язненим особам, хворим на вірусний гепатит С, залишається серйозною проблемою.

У багатьох випадках засудженим і ув'язненим особам, у яких виявлено антитіла до вірусного гепатиту С, не здійснюють необхідні обстеження методом полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР), необхідні для призначення лікарем-інфекціоністом противірусного лікування. Зокрема за інформацією Мін'юсту протягом 2024 року в пенітенціарних установах перебували 4249 осіб з підозрою на наявність вірусного гепатиту С (чутливість більшості подібних тестів досягають 92–98%), проте лише у 2040 осіб діагноз було підтверджено методом ПЛР, ще менше отримали противірусне лікування.

У багатьох випадках засудженим і ув'язненим особам, у яких виявили антитіла до вірусного гепатиту С, не здійснюють необхідні дообстеження для встановлення остаточного діагнозу та не призначають противірусне лікування.

Так, 2023 року серед 43 802 осіб, які перебували в пенітенціарних установах, підозру на ВГС встановили у 7530 осіб (17,2%). Водночас дообстеження та підтвердження діагнозу вірусного гепатиту С (ВГС) проводилось лише 1805 пацієнтам, з яких 1491 особа отримала противірусне лікування.

На стаціонарі пацієнти перебувають у камерах, які не відповідають терапевтичним умовам і санітарно-гігієнічним вимогам, що створює додаткові ризики для здоров'я ув'язнених. Пацієнтів з інфекційними захворюваннями, такими як туберкульоз, незрідка утримують у звичайних камерах у режимних корпусах поруч з іншими ув'язненими. Така практика порушує базові принципи інфекційного контролю та суттєво підвищує ризик поширення інфекційних захворювань серед засуджених та ув'язнених осіб.

(4) медична допомога особам з психічними розладами

Проблеми спостерігаються і в наданні медичної допомоги особам з психічними розладами. Медичну допомогу цій категорії пацієнтів надають з порушенням їхніх прав, передбачених статтею 25 Закону України «Про психіатричну допомогу»[20]. Відсутність у медичних частинах клінічного психолога ускладнює надання комплексної та своєчасної допомоги, суттєво знижує ефективність заходів із запобігання самогубствам серед засуджених та ув'язнених осіб і негативно впливає на профілактику конфліктів у пенітенціарних установах.

Ще одне критичне питання – недотримання права пацієнтів на добровільність при отриманні психіатричної допомоги. Часто ув'язненим не пропонують ознайомитися та підписати усвідомлену згоду особи на здійснення психіатричного огляду та усвідомлену згоду особи на амбулаторну психіатричну допомогу, як це передбачено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 15.09.2016 № 970[21].

Нагальною проблемою залишається доступ до медичної допомоги для осіб із розладами психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин. На сьогодні впровадження програми замісної підтримувальної терапії (ЗПТ) у пенітенціарних установах залишається частковим та забезпечується лише в 16 медичних закладах ДУ «ЦОЗ ДКВС України», що позбавляє багатьох засуджених та ув'язнених осіб, які мають відповідний діагноз, доступу до ефективного лікування. Крім того, в установах, де програму ЗПТ уже впроваджено, доступ до неї здебільшого мають лише ті ув'язнені, які вже отримували цю терапію до потрапляння у пенітенціарну систему.

(f) Місця несвободи для військовополонених

Працівники Секретаріату уповноваженого спільно з представниками громадських організацій відвідують табори для тримання військовополонених.

2024 році групи НПМ відвідали дві таких установи та встановили, що в них відбувається робота зі створення належних побутових та санітарно-гігієнічних умов відповідно до українських і міжнародних стандартів.

Відповідно до вимог Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року[22], адміністрація таборів забезпечила право на заняття спортом, освітніми та оздоровчими заходами. Військовополонені залучені до оплачуваної праці.

Військовополоненим своєчасно надають медичну допомогу, фахівці медичних частин здійснюють щоденні обходи з обов'язковим опитуванням військовополонених щодо наявності у них скарг та/або погіршення самопочуття. Військовополонені мають можливість отримувати посилки та грошові перекази, купувати продукти харчування, мило, тютюн і предмети першої необхідності, користуватися літературою, яка є в бібліотеках таборів, а також газетами та журналами.

Загалом скарг від військовополонених, які перебувають у таборах, на умови тримання, катування, інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження та покарання не надходило.

Зважаючи на те, що табори для тримання військовополонених створено внаслідок реорганізації виправних колоній, житлові та підсобні приміщення у них потребують обладнання з урахуванням потреб маломобільних груп населення, відповідно до вимог Державних будівельних норм України 2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель та споруд. Основні положення», затверджених наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України 30.11.2018 №327.

7.1.3. Порушення прав людини у місцях несвободи, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ.

(а) Місця несвободи Національної поліції України

Національна поліція (НПУ) відіграє одну із основних ролей у забезпеченні стабільності, безпеки та зміцнення правопорядку в Україні. Мережа її місць несвободи – найчисленніша порівняно з іншими правоохоронними органами.

2024 року групи НПМ відвідали 129 місць несвободи, підпорядкованих Національній поліції України (територіальні підрозділи поліції та ізолятори тимчасового тримання).

(1) Порушення прав людини в територіальних підрозділах НПУ.

Одне з ключових зобов'язань України згідно зі статтею 4 Конвенції проти катувань – кваліфікація всіх актів катування як злочину відповідно до кримінального законодавства. Це передбачає обов'язкове проведення ретельного й об'єктивного розслідування кожного випадку застосування сили працівниками правоохоронних органів до затриманих.

Приховування, формальний підхід до службових і досудових розслідувань фактів катувань, а також відсутність притягнення винних до встановленої законом відповідальності сприяють зростанню кількості таких випадків.

Під час відвідувань територіальних підрозділів НПУ групи НПМ протягом 2024 року постійно фіксували випадки неналежного розгляду повідомлень громадян про застосування поліцейськими до них фізичної сили з порушенням вимог законодавства.

У порушення вимог кримінального процесуального законодавства керівники окремих підрозділів поліції впровадили негативну практику, яка полягає у розгляді повідомлень про можливі кримінальні правопорушення, вчинені працівниками поліції, без своєчасного

інформування відповідного територіального управління ДБР та належної реєстрації цих відомостей у ЄРДР. Оцінка дій поліцейських самими поліцейськими не може вважатися об'єктивною та є прямим порушенням норм КПК України

Найбільшу кількість таких фактів зафіксовано під час відвідування Чернівецького районного управління поліції ГУ НП у Чернівецькій області, Бучанського районного управління поліції ГУ НП у Київській області, відділу поліції № 2 Бучанського районного управління поліції ГУ НП в Київській області, Чернігівського районного управління поліції ГУ НП в Чернігівській області, Верховинського районного відділення поліції ГУ НП в Івано-Франківській області. Інформацію про неналежний розгляд повідомлень громадян про застосування до них фізичної сили поліцейськими скеровано до НПУ, ДБР та Офісу Генерального прокурора для реагування.

Викорінення катувань – складне, проте досяжне завдання, якщо держава виявить рішучість і забезпечить дотримання принципів верховенства права та поваги до прав людини.

(2) Порушення міжнародних і національних стандартів щодо належного утримання затриманих осіб в ізоляторах тимчасового тримання НПУ

За інформацією НПУ, станом на 31.12.2024 територіальним органам поліції підпорядковано 95 ізоляторів тимчасового тримання (далі – ІТТ), які призначені головним чином для тимчасового тримання осіб, затриманих за вчинення кримінальних, адміністративних правопорушень і підданих адміністративному арешту. З усіх ІТТ функціонують 68, а діяльність інших 27 тимчасово призупинено через реконструкцію або ремонт, бойові дії, часткову руйнацію.

Європейський комітет в Доповіді за наслідками візиту в Україну з 16 до 23 жовтня 2023 року[23] наголосив, що ІТТ не пристосовані для тривалого тримання під вартою і не повинні використовуватися для тримання осіб (з будь-яких причин, зокрема в разі адміністративного арешту) довше, аніж кілька днів, оскільки умови тримання далекі від оптимальних для довготривалого перебування, головним чином через обмеженість доступних видів діяльності (окрім щоденних прогулянок на свіжому повітрі та доступу до літератури, а в окремих випадках – радіо або телебачення).

ЄКПТ справедливо звертає увагу на необхідність покращення умов утримання осіб, підданих адміністративному арешту, особливо задля забезпечення їхніх прав на доступ до соціальних і реабілітаційних заходів. Збільшення спектру заходів і частоти їх проведення може суттєво вплинути на гуманізацію системи тимчасового тримання.

Протягом останніх років НПУ вживає ефективні заходи для покращення умов тримання осіб у ІТТ. Ці ініціативи спрямовані на увідповіднення умов тримання до національного законодавства та міжнародних стандартів.

Проведені капітальні ремонти таких закладів містять покращення матеріально-технічної бази, ремонт камерних приміщень, заміна старих комунікацій, обладнання сучасними санітарно-гігієнічними засобами, впровадження систем відеоспостереження. У всіх ІТТ запроваджено посади інспекторів з дотримання прав затриманих осіб та систему тренінгів щодо дотримання прав людини та етики роботи із затриманими.

Такі кроки сприяють не лише покращенню умов утримання, а й зміцненню довіри громадськості до правоохоронної системи, що є важливим етапом у реформуванні поліції в Україні відповідно до європейських стандартів.

Незважаючи на позитивні зрушення та вжиті НПУ заходи, під час відвідувань ІТТ також встановлено факти порушень стандартів належного утримання затриманих осіб, зокрема порушення права на приватність, недотримання рівня природного та штучного освітлення; незадовільний санітарний стан камерних приміщень; незабезпечення утримуваних осіб постільними речами належної якості та інші.

Найбільше порушень прав утримуваних осіб зафіксовано в ІТТ №1 ГУ НП у Запорізькій області, ІТТ №3 ГУ НП у Закарпатській області, ІТТ №3 ГУ НП в Полтавській області, ІТТ №4 ГУ НП у Вінницькій області та ІТТ №6 ГУ НП у Вінницькій області.

Під час відвідування 08.10.2024 ІТТ №1 ГУ НП у Запорізькій області встановлено, що санітарно-гігієнічний стан камерних приміщень вкрай жахливий. Санітарні вузли камерних приміщень брудні, наявний неприємний запах. Незважаючи на наявність в ІТТ постільних речей утримувані особи користуються зношеними матрацами, які втратили свої функціональні можливості, мають неприємний запах і потребують заміни.

Уповноваженим до Національної поліції України скеровано подання для вжиття невідкладних заходів реагування та недопущення у подальшому порушень прав затриманих осіб.

За повідомленням керівництва Національної поліції України, ГУ НП у Запорізькій області за відомостями, викладеними в поданні, проведено службове розслідування та підтверджено факти порушень. Як результат, ГУ НП у Запорізькій області вжито невідкладних заходів щодо увідповіднення умов утримання до національних і міжнародних стандартів, а керівництво ІТТ притягнуто до дисциплінарної відповідальності.

(b) Місця несвободи ДМС України

До офіційних місць несвободи ДМС України належать установи, які спеціально обладнані для тримання осіб, транспортні засоби для конвоювання затриманих, утримуваних осіб, а також службові кабінети, які використовує ДМС під час оформлення процесуальних документів відносно затриманих осіб.

Станом на 31.12.2024 у підпорядкуванні ДМС України функціонує три пункти тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, та 335 територіальних підрозділів, де здійснюється затримання іноземців та осіб без громадянства, оформлення стосовно них процесуальних документів. На балансі ДМС перебувають 16 транспортних засобів, які призначені для перевезення затриманих іноземців та осіб без громадянства.

Протягом 2024 року групами НПМ здійснено 5 відвідувань місць несвободи ДМС України.

Той факт, що діяльність місць несвободи, підпорядкованих ДМС, довго залишалася поза

увагою НПМ, вказує на важливість посилення парламентського контролю Уповноваженим у взаємодії з громадськими організаціями. Систематичні відвідування підрозділів ДМС, розпочаті 2023 року, – важливий крок до забезпечення дотримання прав людини й увідповіднення умов утримання до міжнародних стандартів. Результати відвідувань засвідчили, що фактично протягом 12 років з моменту передачі повноважень щодо протидії нелегальній міграції до ДМС в її територіальних органах (підрозділах) та установах відбуваються порушення прав іноземців та осіб без громадянства.

Під час відвідувань 2024 року місць несвободи ДМС було встановлено факти порушень прав затриманих іноземців та осіб без громадянства, зокрема застосування посадовими особами ДМС заходів примусу, без відповідних повноважень, утримання іноземців та осіб без громадянства в ПТПІ понад 72 годин без відповідного рішення суду про затримання таких осіб, відсутність нормативно-правових актів щодо забезпечення харчуванням іноземців, які перебувають під контролем посадових осіб ДМС, неінформування регіональних центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання іноземців, порушення права іноземців та осіб без громадянства на доступ до послуг перекладача та інші.

Однак керівництво ДМС не вживає дієвих заходів для усунення виявлених порушень і обмежується формальними відповідями, що не лише підриває зусилля, спрямовані на захист прав людини, а й створює загрозу повторення подібних порушень у майбутньому.

Під час відвідування 16.07.2024 ДУ «Миколаївський пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, ДМС» встановлено факти тривалого утримання (від 4 до понад 120 діб) іноземців та осіб без громадянства без відповідних рішень суду про утримання (затримання).

Кількість таких порушень стрімко збільшується. Так, якщо 2023 року у цій державній установі утримували одну особу понад 72 години, без рішення суду про затримання, 2024 року встановлено 26 фактів необґрунтованого утримання іноземців та осіб без громадянства.

Однак керівництво ДМС, ігноруючи правові позиції Конституційного Суду України, наполягає на правомірності довготривалих утримань іноземців без рішень судів.

Уповноважений скерував подання до МВС для вжиття невідкладних заходів реагування та недопущення порушень прав затриманих осіб. За результатами розгляду подання МВС надіслало формальну відповідь, власну позицію щодо зазначеного питання та правову оцінку діям службових осіб ДМС не надала.

Слід зазначити, що наявність подібних випадків також зазнає критики Міжнародної організації з міграції (МОМ), зокрема під час аналізу проблемних питань затримання іноземців, здійсненого наприкінці 2023 року.

Ця проблема – яскраве підтвердження того, що в органах влади, які не піддавалися багаторічному, системному та прозорому моніторингу незалежних інституцій, питання реалізації прав людини залишається поза увагою керівників цих органів і може призвести до критики міжнародних організацій.

7.1.4. Місця несвободи системи Міністерства оборони України

Збільшення кількості військовослужбовців ЗСУ внаслідок військової агресії РФ проти України зумовило закономірну необхідність створення нових установ Міністерства оборони України, необхідних для підтримання дисципліни та порядку в ЗСУ.

Загалом у місцях несвободи системи Міністерства оборони України функціонує 39 кімнат для тимчасово затриманих військовослужбовців, 12 гауптвахт та три дисциплінарних батальйони, у яких протягом 2024 року утримували 14 521 особу.

2024 року групи НПМ відвідали 11 місць несвободи системи Міністерства оборони, з яких п'ять кімнат для тимчасово затриманих військовослужбовців, три гауптвахти та один дисциплінарний батальйон, який відвідано двічі протягом 2024 року.

ЄКПТ у доповіді для уряду України щодо його візиту з 16 до 27 жовтня 2023 року[24] зазначив, що в установах для тримання військовослужбовців матеріально-побутові умови були загалом прийнятними. Проте проблемними аспектами були занадто висока передбачувана наповнюваність камер (розрахована на основі норми 2,5 м^2 на одного затриманого замість 4 м^2). ЄКПТ радив вжити заходів (зокрема, за необхідності, законодавчого характеру) для вирішення цих проблем.

Під час відвідування місць несвободи системи Міністерства оборони України групи НПМ встановили випадки порушень вимог Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України»[25] (далі – Статут ЗСУ) у частині створення належних житлово-побутових умов для затриманих, взятих під варту, засуджених військовослужбовців, зокрема випадки переповнення спальних приміщень і невідповідності встановлених норм площі на одного військовослужбовця. Це призводить до незадовільних і неприйнятних умов, у яких перебувають військовослужбовці, браку приватності, перевантаження інфраструктури тощо.

Статутом ЗСУ передбачено, що для розміщення особового складу в спальних приміщеннях відводиться площа з розрахунку 2,5–4 м^2 на кожного військовослужбовця.

Під час відвідування 18.12.2024 308 дисциплінарного батальйону ВСП ЗСУ встановлено, що площа спального приміщення другої дисциплінарної роти, де проживало 117 осіб, становила 255 м^2, тобто фактично на одного військовослужбовця припадало 2,2 м^2. Такі ж порушення встановлено у спальних приміщеннях №202 та №203 четвертої дисциплінарної роти, де проживали 138 осіб, та в інших спальних приміщеннях дисциплінарного батальйону.

Окрім того, відповідно до статті 4 розділу І Закону України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України»[26], військова дисципліна зобов'язує кожного військовослужбовця виявляти повагу одне до одного, бути ввічливими та поводитися з гідністю і честю. Відповідно до Статуту ЗСУ[27], командир роти повинен вживати заходів для наведення порядку під час будь-яких порушень правил, встановлених статутом.

Однак до представників НПМ надходили численні скарги від засуджених військовослужбовців про нестатутні відносини між ними та вияви дискримінації, що можуть свідчити про порушення вимог нормативно-правових актів.

Під час відвідування 18.12.2024 308 дисциплінарного батальйону Військової служби правопорядку Збройних Сил України та під час конфіденційного спілкування із засудженими

*військовослужбовцями з'*ясовано*, що військовослужбовці постійного складу виявляють дискримінацію у вигляді психологічного тиску, а також відкритої ненависті та приниження до змінного складу військовослужбовців, незважаючи на вік і бойовий досвід останніх.*

Слід зауважити, що умови формування нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями залежать від командування та постійного складу дисциплінарного батальйону.

Подібні порушення також було виявлено під час відвідування гауптвахти, де утримуються військовослужбовці, узяті під варту. Згідно з Порядком тримання засуджених та взятих під варту військовослужбовців, затвердженим наказом Міністерства оборони України від 03.11.2020 № 394[28], зазначені військовослужбовці мають право спати та відпочивати вдень на ліжках.

Під час відвідування гауптвахти Житомирського зонального відділу Військової служби правопорядку Збройних Сил України та під час конфіденційного спілкування із засудженими встановлено, що військовослужбовцям, узятим під варту, фактично не дозволяють сидіти або лежати на ліжку протягом дня, що є порушенням їхніх прав. Це порушення створює важкі побутові умови для військовослужбовців, узятих під варту, що є ще одним прикладом невиконання вимог законодавства.

Ці дії можна розцінювати як жорстоке поводження адміністрації гауптвахти, яке створює важкі побутові умови щодо військовослужбовців, узятих під варту.

7.1.5. Місця несвободи судової системи України та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві

Загалом станом на 31.12.2024 кількість апеляційних і місцевих судів, які здійснюють правосуддя, становить 590 одиниць, з них 366 судів обладнано камерними приміщеннями для підсудних (засуджених), які групи НПМ 2024 року відвідали 120 разів. Ці відвідування засвідчили наявність значної кількості проблемних питань і недоліків у місцях несвободи судової системи України.

Незважаючи на вимоги національного законодавства, зокрема ДБН України В.2.2-26:2010 «Будинки і споруди. Суди»[29], Інструкції з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних) за вимогою судів[30] та Загальних вимог до загородження зі спеціального захисного скла для розміщення обвинувачених (підсудних), засуджених[31], у судах продовжують функціонувати камери для підсудних (засуджених) у вигляді металевих кліток.

ЄСПЛ у своїх рішеннях зазначає, що утримання підсудних, засуджених у металевих клітках, враховуючи об'єктивно принизливий характер, несумісне зі стандартами цивілізованої поведінки, які є відмінною ознакою демократичного суспільства, – образою людської гідності та порушенням статті 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.[32]

Представники груп НПМ виявили, що деякі суди розміщено в житлових будинках, зі спільним входом, яким користуються мешканці будинку, працівники суду, та яким здійснюється конвоювання обвинувачених (підсудних), засуджених, що прямо заборонено, зокрема,

пунктом 6.1.6 ДБН В.2.2-26:2010.

Таке розміщення порушує вимоги щодо ізоляції та безпеки, а також створює ризики для мешканців будинку, для працівників суду та осіб, які перебувають у судовій установі, зокрема обвинувачених (підсудних), засуджених. Відсутність окремих входів для зазначених груп осіб може вплинути на належне проведення судових процесів. Спільний вхід до суду та житлових приміщень також порушує право мешканців на безпечне проживання, оскільки створює небезпеку для їхнього життя і здоров'я.

У деяких судах не дотримуються вимоги щодо забезпечення ізольованих маршрутів конвоювання підсудних (засуджених) від камери до зали судових засідань, внаслідок чого підсудних конвоюють відкритими для сторонніх осіб коридорами. Вони мають змогу контактувати з відвідувачами або особами, яким заборонено спілкування між собою.

Під час відвідування Рокитнівського районного суду Рівненської області у грудні 2024 року представники груп НПМ виявили відсутність ізольованого маршруту конвоювання обвинувачених (підсудних), засуджених від камер до зали судових засідань для розгляду кримінальних справ. Обвинувачені, підсудні (засуджені) конвоюються доступними для третіх осіб коридорами, що призводить до порушення їхніх прав і прав оточуючих на безпеку.

Також аналогічні випадки встановлено під час відвідування Шевченківського районного суду Чернівців, Герцаївського районного суду Чернівецької області, Кіровського районного суду Кіровограда та інших.

У деяких судах не дотримуються вимоги щодо забезпечення відповідної кількості камер для підсудних (засуджених), які слід передбачати виходячи з розрахунку три камери на кожен зал судових засідань для розгляду кримінальних справ. Так, під час відвідування судів виявлено випадки невідповідності кількості таких камер або взагалі їх відсутність, що своєю чергою може порушувати вимоги роздільного розміщення чоловіків і жінок, дорослих і неповнолітніх, а також ізольованого тримання осіб, яким заборонено спілкування між собою. Тому підсудні (засуджені) очікують на судове засідання у стаціонарній загородженій кабіні або в спеціальному автомобілі, що призводить до їх тривалого утримання у неприпустимих умовах. Таку ситуацію було виявлено зокрема під час відвідування Срібнянського районного суду Чернігівської області, Першотравневого районного суду Чернівців та інших.

У деяких судах обвинувачених і підсудних, які очікують на судове засідання або рішення, досі утримують у камерних приміщеннях, площа яких менша за 4 м². Такі умови обмежують фізичний і психологічний простір обвинувачених, підсудних (засуджених), а також негативно впливають на загальний стан здоров’я та самопочуття. Окрім цього, такі умови утримання порушують національні та міжнародні стандарти, які гарантують гідне поводження з обвинуваченими, підсудними (засудженими).

Представники груп НПМ виявили такі факти у Кіровському районному суді Кіровограда (площа камерного приміщення – 1,8 м^2), Богодухівському районному суді Харківської області (площа камери 3,36 м^2) тощо.

Через відсутність у деяких судах окремого санітарного вузла для підсудних (засуджених) останні користуються туалетною кімнатою для відвідувачів, що створює додаткові ризики

потрапляння до підсудних (засуджених) заборонених предметів (Герцаївський районний суд Чернівецької області, Бердичівський міськрайонний суд Житомирської області тощо).

7.1.7. Порушення прав людини у місцях несвободи, підпорядкованих Міністерству охорони здоров'я України

2024 року НПМ здійснювали відвідування закладів охорони здоров'я, які надають психіатричну допомогу в умовах стаціонару, зокрема спеціалізовані заклади з надання психіатричної допомоги. Під час відвідувань виявлено численні порушення прав пацієнтів, зокрема застосування примусової госпіталізації та примусових заходів медичного характеру.

(a) Застосування гамівних засобів під час надання психіатричної допомоги

Чинний наказ Міністерства охорони здоров'я України від 24.03.2016 №240 «Про затвердження Правил застосування фізичного обмеження та (або) ізоляції при наданні психіатричної допомоги особам, які страждають на психічні розлади, та форм первинної облікової документації»[33] (далі – Правила) має суттєві недоліки в регулюванні застосування засобів стримування до пацієнтів. Зокрема не врегульовано використання таких методів, як хімічне гамування та ручне утримання пацієнта. Також не закріплено необхідність проведення бесіди (дебрифінгу) пацієнта після застосування процедури стримування, яке передбачало б пояснення причин застосування обмежень, зменшення психологічної травми та відновлення довіри між пацієнтом і лікарем. Окрема проблема – гамування в присутності інших пацієнтів, особливо в так званих «наглядових палатах». Така практика порушує етичні норми, принижує гідність пацієнта та посилює травматичний досвід.

У медичних закладах зафіксовано випадки, коли фізичне гамування проводиться без використання сертифікованих ременів, натомість застосовуються підручні засоби, що є грубим порушенням. Крім того, випадки гамування нерідко залишаються незадокументованими, що унеможливлює їх аналіз і моніторинг. Це сприяє зловживанням медичного персоналу та може бути класифіковано як жорстоке поводження з пацієнтами. Врегулювання цих питань критично важливе для забезпечення належної якості психіатричної допомоги та захисту прав пацієнтів.

(b) неналежна фіксація випадків тілесних ушкоджень

За результатами реагування Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини спільно з правоохоронними органами наказом МОЗ від 02.02.2024 №186 затверджено довідку про фіксацію тілесних ушкоджень[34]. Водночас групи НПМ продовжують виявляти численні випадки недотримання вимог документування тілесних ушкоджень у пацієнтів, які перебувають у закладах охорони здоров'я, та неповідомлення про такі випадки правоохоронним органам, що суттєво ускладнює розслідування та притягнення до відповідальності за жорстоке поводження, про що неодноразово зауважував ЄКПТ.

Під час відвідування КНП «Клінічна лікарня «Психіатрія»» група НПМ провела конфіденційну бесіду з пацієнтом Б., який мав видимі тілесні ушкодження. Пацієнт Б. повідомив, що не пам'ятає обставин отримання цих ушкоджень, оскільки перебував у безпорадному стані через загострення психічного розладу. Медичний персонал повідомив, що травму завдав інший пацієнт. Проте тілесні ушкодження не було задокументовано медичними працівниками

належним чином, інформація про побиття пацієнта не передано до правоохоронних органів, що є грубим порушенням вимог чинного законодавства.

Для покращення стану дотримання прав пацієнтів під час перебування у закладах з надання психіатричної допомоги Уповноважений направив до МОЗ листа з пропозицією щодо застосування у закладах з надання психіатричної допомоги моделі «Safewards»[35], яка спрямована на зменшення кількості обмежувальних заходів до пацієнтів, поліпшення стосунків між персоналом і пацієнтами, підвищення рівня безпеки у відділеннях та поліпшення терапевтичного середовища.

(с) інші порушення прав пацієнтів під час перебування у закладах охорони здоров'я

Під час відвідувань НПМ виявлено численні випадки обмеження базових прав пацієнтів. Йдеться зокрема про право на свободу та особисту недоторканність, право на повагу до приватного та сімейного життя, право на ефективний засіб правового захисту та інші права, гарантовані законодавством.

Обмеження можливості вільного пересування територією лікувального закладу медичними працівниками найчастіше пояснюються погіршенням стану здоров'я пацієнтів, однак наразі немає чіткого нормативного врегулювання, яке б визначало порядок і підстави для впровадження таких обмежувальних заходів стосовно пацієнтів, які перебувають у лікарні за власною згодою. Водночас медичні працівники систематично не дотримуються вимог щодо отримання інформованої згоди пацієнтів на медичну допомогу.

Окрему проблему становить значне затягування термінів перебування пацієнтів на примусових заходах медичного характеру (далі – ПЗМХ). У багатьох випадках люди залишаються у лікувальних закладах протягом тривалого часу після завершення терміну дії ухвали суду про призначення ПЗМХ, чекаючи на ухвалення наступного рішення щодо продовження чи припинення застосування до них ПЗМХ. У справі «Чередниченко проти України» (Заява № 33630/17)[36] Європейський суд з прав людини наголошує, що таке поводження є прямим порушенням права пацієнта на свободу та особисту недоторканність.

У більшості регіонів України заклади, які надають психіатричну допомогу, зіткнулися із серйозною проблемою перевантаження. У багатьох лікарнях кількість пацієнтів набагато перевищує проєктну потужність закладів, що призводить до порушення встановлених норм площі на одну особу, погіршення побутових умов і неможливості створення належного терапевтичного середовища, яке є важливим компонентом у процесі лікування психічних розладів.

Особливе занепокоєння викликає той факт, що в багатьох закладах охорони здоров'я досі встановлено грати на вікнах. Цей застарілий підхід суперечить сучасним вимогам законодавства, викликаючи у пацієнтів відчуття ув'язнення, що негативно впливає на їхній психоемоційний стан.

Крім того, під час відвідувань НПМ виявлено серйозні порушення права пацієнтів на безпеку, зокрема у контексті збройного конфлікту. У багатьох закладах відсутні або належним чином не облаштовані захисні споруди (укриття), які мають забезпечувати безпечне перебування пацієнтів та персоналу в разі сигналу «Повітряна тривога».

За результатами відвідувань місць несвободи Уповноважений до компетентних органів, зокрема до ОВА та МОЗ, направив акти реагування та подання Уповноваженого з вимогою вжити необхідних заходів, спрямованих на усунення виявлених у процесі реалізації функцій НПМ наведених порушень прав людини та недопущення катувань, інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання у діяльності закладів охорони здоров'я.

7.1.8. Порушення прав людини в місцях несвободи, підпорядкованих Міністерству соціальної політики України

Незважаючи на початок процесу реформування системи інтернатних закладів, підпорядкованих Мінсоцполітики, та схвалення Стратегії реформування психоневрологічних, інших інтернатних закладів і деінституціоналізації догляду за повнолітніми особами з інвалідністю та особами старшого віку до 2034 року[37], затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках, вирішення наявних проблем в інтернатних закладах соціальної сфери залишиться актуальними ще щонайменше десятиліття.

Через безперервність масових обстрілів Росією та продовження динамічного руху лінії фронту надзвичайно гостро постає проблема вжиття заходів, спрямованих на захист основоположних прав і свобод людей, які перебувають в інтернатних закладах. Забезпечення належних та безпечних умов перебування підопічних є обов'язком держави.

(а) порушення права на життя і безпеку

Наразі одна з найгостріших проблем полягає в тому, що ОВА не здійснює своєчасної евакуації/переміщення місць несвободи, розташованих на відстані менш як за два кілометри від суб'єктів господарювання, що мають важливе значення для національної економіки й оборони держави, віднесених до відповідних категорій цивільного захисту (особливої важливості, першої чи другої), та/або менш як за 100 км від адміністративної межі між ТОТ України та іншою територією України, де не відбуваються бойові дії, лінії бойового зіткнення, або менш як за 50 км від державного кордону України з РФ. Здійснення евакуації передбачається постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2023 № 546[38], утім, незважаючи на активну залученість органів державної влади та громадських організацій, на практиці вона не відбувається.

Зазначена проблема найбільше стосується Сумської, Дніпропетровської, Запорізької, Харківської та Херсонської областей. Це неодноразово підтверджено фактами завдання авіаударів РФ по закладах соціальної сфери.

Факти постійного цілеспрямованого руйнування місць несвободи, розташованих менш як за 50 км від державного кордону України, підтверджуються завданням 19.09.2024 близько 15:40 з боку кордону з РФ авіаційного удару трьома керованими авіаційними бомбами по місту Суми та Сумському району (відстань до державного кордону близько 33 км), а саме по будівлі Сумського геріатричного пансіонату для ветеранів війни та праці.

За інформацією, наданою Сумською ОВА, на момент авіаційного удару 19.09.2024 в Сумському геріатричному пансіонаті для ветеранів війни та праці перебував 221 підопічний.

Станом на 25.09.2024 із закладу було евакуйовано 188 підопічних до будинків-інтернатів Сумської області та за її межі, 12 підопічних забрали рідні та родичі на постійне місце проживання, 1 підопічна переведена на лікування в паліативне відділення КНП «Сумська міська клінічна лікарня № 5» та в подальшому евакуйована до Воронізького будинку-інтернату, 18 підопічних до 02.10.2024 переміщено до будинків-інтернатів Хмельницької області, одна підопічна померла 19.09.2024, ще одна підопічна померла 24.09.2024.

Це вкотре раз підтверджує, що перебування осіб у місцях несвободи, розташованих у зоні активних бойових дій або в наближених до неї населених пунктах, зокрема біля державного кордону з РФ та РБ, створює пряму загрозу життю і здоров'ю підопічних зазначених закладів. Окрім того, питання забезпечення безпеки отримувачів соціальних послуг у місцях несвободи продовжує займати провідне місце в реаліях сьогодення.

Проблема відсутності або необлаштованості захисних споруд (укриттів) і будь-яких обладнаних підвальних приміщень, які мають забезпечувати можливість безпечного перебування підопічних у разі оголошення сигналу «Повітряна тривога» в регіоні або обстрілів, постає досить гостро. Попри додаткове фінансування ОВА для створення безпечних умов перебування в установах, облаштування укриттів досі відбувається доволі повільно.

Окрім того, в установах, де є захисні споруди (укриття), вони переважно не розраховані на одночасне перебування підопічних і персоналу закладу, який також має потребу перебувати в укритті під час оголошення сигналу «Повітряна тривога».

Захисні споруди (укриття) у Мирнопільському геріатричному пансіонаті Одеської області розраховані на одночасне перебування 100 підопічних, тобто 84% загальної кількості (135 осіб), без урахування персоналу закладу (158,75 штатних одиниць), який також має потребу перебувати в укритті під час оголошення сигналу «Повітряна тривога».

Отже, наявні у закладах захисні споруди часто не дають змоги сповна забезпечити безпеку підопічних та працівників закладів.

Додатковою проблемою є відсутність у закладів актів обстеження вказаних приміщень відповідними комісіями із залученням територіальних органів ДСНС щодо можливості їх використання для укриття населення як найпростіших укриттів відповідно до вимог Порядку створення, утримання фонду захисних споруд цивільного захисту[39].

Згідно з вимогами Порядку всі приміщення, що використовують як укриття, повинні пройти перевірку на відповідність вимогам для забезпечення безпеки населення. Без належної перевірки стану підвальних приміщень інтернату неможливо гарантувати їхню відповідність вимогам безпеки, встановлених чинним законодавством. У разі настання надзвичайної ситуації або оголошення сигналу «Повітряна тривога» неможливо забезпечити надійний захист підопічних.

Таким чином, відсутність актів огляду підвальних приміщень щодо можливості їх використання як найпростіших укриттів порушує законодавчі вимоги та ставить під загрозу безпеку підопічних.

(b) порушення права на працю та захист від експлуатації

У рамках відвідувань НПМ місць несвободи соціальної сфери 2024 року виявлено випадки порушення права підопічних та вихованців на працю та захист від експлуатації, гарантовані статтею 23 Загальної декларації прав людини та статтею 43 Конституції України, що були не характерні для України вже кілька років.

Під час відвідувань НПМ встановлено почастішання випадків, коли з порушенням вимог Методичних рекомендацій щодо організації працетерапії для громадян похилого віку, осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю в закладах/установах системи соціального захисту населення, затверджених наказом Міністерства соціальної політики України від 26.11.2018 р. №1778[40], працетерапію в закладі використовують не як засіб реабілітації, а як інструмент для виконання підопічними робіт, що належать до обов'язків обслуговуючого персоналу (двірників, прибиральників) або молодшого медичного персоналу (санітарів). Водночас будь-які інші заняття, які були б націлені на реабілітацію підопічних, відсутні.

Окрім того, виявлені випадки трудової експлуатації підопічних та вихованців, коли їх залучають до тяжкої неоплачуваної праці в підсобних господарствах без укладання трудових або цивільно-правових договорів і без будь-якої винагороди за їхню працю.

Під час відвідування Олександрійського психоневрологічного інтернату Кіровоградської області 19.11.2024 група НПМ виявила факти трудової експлуатації підопічних.

Семеро підопічних закладу працюють на підсобному господарстві, яке розташовується на відстані близько 10 км від інтернату, при цьому четверо з них постійно проживають у будинку для охорони. З підопічними, чию працю використовують на підсобному господарстві, не укладено трудові або цивільно-правові договори, також вони не отримують винагороду за свою працю.

Окрім цього, інструктор з трудової адаптації інтернату не виконує свої професійні обов'язки щодо цих підопічних і не проводить інструктажі з питань охорони праці.

Відсутність належної компенсації за працю, а також постійний ризик фізичних травм може мати негативні наслідки для загального та психоемоційного стану здоров'я підопічних.

Ураховуючи наявність за результатами відвідування зазначених порушень прав людини до Мінсоцполітики України, Національної соціальної сервісної служби України, Кіровоградської ОВА та Кіровоградської обласної ради внесено подання Уповноваженого про усунення виявлених порушень основоположних прав.

За результатами розгляду подання Кіровоградською ОВА проінформовано про вжиті заходи, зокрема про організацію працетерапії відповідно до чинного законодавства, та про процес ліквідації підсобного господарства закладу. Підопічні закладу на підсобному господарстві більше не перебувають.

Таким чином, адміністрації інтернатів використовують працю підопічних, позбавляючи їх соціальних та економічних гарантій під час здійснення трудової діяльності, таких як страхування від нещасних випадків, компенсації в разі травм тощо.

(c) Порушення права на належні умови перебування

Незважаючи на вектор державної політики щодо деінституалізації соціальних закладів та перехід до малих форм влаштувань і надання соціальних послуг за місцем проживання, проблема необлаштованості будівель функціонуючих закладів залишається у фокусі нагальних проблем, що мають бути вирішені.

Розміщення установ у будівлях старого житлового фонду (в окремих випадках збудованих до початку XX століття), які під час будівництва не були спроєктовані під інтернатні установи, не відповідає вимогам сучасних ДБН України. Вони потребують реставрації та капітальних ремонтів, не мають облаштованих укриттів або споруд, що можуть бути використані в якості найпростішого укриття (наприклад, Антопільський психоневрологічний інтернат Вінницької обласної ради, Ставівський психоневрологічний інтернат, Чорторийський психоневрологічний інтернат, Червоненський психоневрологічний інтернат, Виноградівський психоневрологічний інтернат (Миколаївської області).

Також приміщення, переобладнані під житлові кімнати, не відповідають законодавчим вимогам у розрізі встановлення норм житлової площі на одну особу. Через технічно необладнані вхідні зони, а також відсутність ліфтів або підйомників в житлових будівлях установ організація прогулянок для маломобільних та ліжкових хворих підопічних, які проживають на другому та вищих поверхах інтернатів, неможлива.

Будівля Ставівського психоневрологічного інтернату Київської області збудована 1949 року, проектувалася без урахування сучасних вимог у сфері будівництва та експлуатації установ соціального захисту населення. Після пристосування будівлі для використання як інтернату окремі споруди закладу не відповідають будівельним нормам і потребують капітального ремонту з метою увідповіднення до ДБН України В.2.2-18:2007 «Заклади соціального захисту населення». Переоблаштування дасть змогу забезпечити належні умови проживання мешканців закладу та надання їм якісних соціальних послуг.

Враховуючи положення Стратегії, зрозуміла недоцільність побудови нових великих приміщень інтернатів, проте існують шляхи дооблаштування (зокрема з урахуванням актуальних вимог Державних будівельних норм України та інклюзивності) або здійснення релокації в інші приміщення, що є «законсервованими».

Окрім того, одним зі способів вирішення цих проблем є переоблаштування великих корпусів і територій установ на невеликі окремі приміщення, які в процесі реалізації Стратегії можуть бути переформатовані для інших потреб громади (зокрема підтриманого проживання).

7.2. Права людини в місцях несвободи

Загальна кількість звернень за тематикою (усні та письмові)	995

Кількість повідомлень про порушені права	4286
Кількість відкритих проваджень	29
Кількість завершених проваджень	25
Кількість запитів та ініціативних листів	1713
Кількість випадків відновлення прав	120
Кількість опрацьованих проєктів НПА	-
Кількість актів реагування Уповноваженого	11
Кількість публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів тощо	20

Моніторинг стану дотримання прав людини в місцях несвободи здійснюється Уповноваженим не лише в межах виконання функцій національного превентивного механізму, а й через аналіз та опрацювання звернень від осіб, позбавлених волі, а також звернень, поданих в їхніх інтересах. За результатами роботи зі зверненнями Уповноважений виявляє порушення прав і вносить відповідні акти реагування, спрямовані на відновлення прав осіб, які утримуються в місцях несвободи.

7.2.1. Право не бути підданими катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження і покарання

Щороку в межах здійснення парламентського контролю за станом додержання прав і свобод людини і громадянина в місцях несвободи Уповноважений виявляє випадки порушення права не бути підданими катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження і покарання. Це право передбачено в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод[41], Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання[42], низці інших міжнародних і національних нормативно-правових актів, а також Конституції України.

2024 року Уповноважений здійснював моніторинг стану додержання прав і свобод людини і громадянина під час поміщення до місць несвободи, за результатами якого було виявлено не лише порушення прав заявників, а й факти вчинення кримінальних правопорушень.

Зокрема під час опрацювання Уповноваженим звернення з приводу порушень під час госпіталізації особи до закладу з надання психіатричної допомоги в примусовому порядку було виявлено й факт незаконного позбавлення волі заявника.

На початку вересня 2024 року до Уповноваженого звернувся громадянин Б., який повідомляв про його незаконне утримання у закладі з надання психіатричної допомоги Дніпропетровської області протягом 5 діб без рішення суду.

У межах перевірки інформації, викладеної у зверненні заявника, в ЄДРСР було виявлено ухвалу одного з районних судів міста Дніпра, в якій було зафіксовано, що заявника фактично затримано, доставлено та госпіталізовано до лікувального закладу 19.07.2024. Натомість клопотання про його примусову госпіталізацію надійшло до суду тільки 24.07.2024, яке було задоволено 25.07.2024.

За результатами ініційованої Уповноваженим перевірки за зверненням заявника прокуратура встановила порушення, вчинені працівниками поліції, – недотримання вимог КУпАП під час

складання протоколів про адміністративні правопорушення та застосування до заявника заходів адміністративного примусу.

30.09.2024 Лівобережна окружна прокуратура міста Дніпра внесла відомості до ЄРДР за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 146 КК України.

2024 року в мережі Інтернет з'являлися відео, на яких зафіксовані дії представників правоохоронних органів, які ймовірно порушують право не бути підданими катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження і покарання.

Так, під час моніторингу інформації в соціальних мережах було виявлено відео[43], на якому працівники поліції із застосуванням фізичної сили у вигляді больових та задушливих прийомів боротьби (захоплення шиї, що приводить до обмеження дихання), затримують громадянина, чим викликають обурення інших, які роблять зауваження поліцейським та висловлюють прохання припинити такі дії.

При цьому, ігноруючи вимоги частини сьомої статті 42 Закону України «Про Національну поліцію»[44], навіть після того, як затримуваний громадянин повідомив, що самостійно сяде до поліцейського службового автомобіля, поліцейські не зупинили застосування фізичної сили, продовжили свої дії, зокрема удушення, та надалі одягли на вказаного громадянина кайдани. Подія сталася наприкінці вересня у Чернігові, де мала значний резонанс, однак внутрішня службова перевірка не встановила порушень у діях правоохоронців.

Вбачаючи в діях працівників Національної поліції перевищення меж службових повноважень, Уповноважений надіслав відповідний лист до ДБР, за результатами розгляду якого ТУ ДБР, розташованим у Києві, розпочато кримінальне провадження за частиною другою статті 365 КК України («перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, якщо вони супроводжувалися насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями»)[45]. Триває досудове розслідування.

Також, за інформацією Національної поліції, до початку нового навчального року в системі службової підготовки поліцейських до структурних підрозділів центрального органу управління поліції, територіальних органів Національної поліції України, державних установ та навчальних закладів зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, Департамент кадрового забезпечення Національної поліції України надішле роз'яснення щодо особливостей застосування поліцейськими заходів фізичного примусу (спеціальних прийомів боротьби (рукопашного бою).

Загалом за листами Секретаріату Уповноваженого розпочато 13 кримінальних проваджень, з яких сім – щодо працівників правоохоронних органів, п'ять – за фактами перевищення влади або службових повноважень (одне – стосовно працівників ДКВС України), і одне – щодо підроблення документів (стосовно працівників ДКВС України).

Попри постійну увагу Уповноваженого та правозахисників, досі трапляються випадки неналежного поводження та катувань у місцях несвободи Мін'юсту. Протягом 2024 року до

Уповноваженого надійшло 1354 повідомлення про такі порушення.

Уповноважений у 2023–2024 роках здійснював провадження у справах про порушення прав людини і громадянина за відкритим зверненням директора громадської організації «Харківська правозахисна група», голови правління громадської спілки «Українська Гельсінська спілка з прав людини» Є. Захарова в інтересах засудженого Т. щодо отримання останнім тілесних ушкоджень під час утримання в установі виконання покарань Кіровоградської області та ненадання медичної допомоги у зв'язку із отриманими тілесними ушкодженнями, що призвело до його інвалідизації, а далі до смерті.

Так, було встановлено, що 2020 року Т. потрапив до місць несвободи Мін'юсту фізично здоровою людиною, натомість на відео, опублікованому 23 жовтня 2023 року у соціальній мережі Facebook на сторінці ГО «Харківська правозахисна група», засуджений Т. має порушення мови, застарілу травму ока, значну деформацію кісток черепа. Під час моніторингового візиту групи НПМ 26.10.2023 до ДУ «Софіївська виправна колонія (№45)» засуджений Т. перебував у важкому стані з різким порушенням рухливої спроможності, порушенням мовлення, відсутністю спроможності до самообслуговування, відсутністю зору правого ока. Також у нього була наявна деформація кісток черепа у правій скроневій області у вигляді втиснення неправильно-овальної форми, розмірами 6 х 4 см і глибиною до 2 см. Незважаючи на тривале лікування, його стан швидко погіршувався.

На неодноразові запити Секретаріату Уповноваженого, обласна прокуратура та Філія ДУ ЦОЗ ДКВС України в Черкаській та Кіровоградській областях заперечували отримання тілесних ушкоджень засудженим Т. у 2021–2022 роках.

У межах здійснення провадження Уповноваженим було встановлено, що тілесні ушкодженні було виявлено в Т. після вчинення ним спроби втечі, однак інформацію про це до правоохоронних органів не передавали.

Оскільки викладене вище могло свідчити про ймовірність приховування медичними працівниками Філії ДУ ЦОЗ ДКВС України в Черкаській та Кіровоградській областях інформації про отримання Т. тілесних ушкоджень, які надалі, можливо, саме через відсутність кваліфікованої медичної допомоги, призвели до його інвалідизації, Секретаріат Уповноваженого всі матеріали провадження скерував до ТУ ДБР, розташованого в Миколаєві, яким здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 стаття 365 КК України за зверненням адвоката Б. в інтересах засудженого Т. щодо побиття його посадовцями ДКВС України.

Провадження Уповноваженого тривало понад півроку, зокрема і після смерті засудженого Т. 9 грудня 2023 року.

Станом на 31.12.2024 року триває досудове розслідування, під час якого буде встановлено всі обставини та надано правову кваліфікацію діям усіх причетних посадових осіб.

7.2.2. Право на належні умови утримання

Щороку у своїй доповіді Уповноважений акцентує увагу на незадовільних умовах утримання

в місцях несвободи, зокрема в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах. Так, у Щорічній доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2023 року[46] Уповноважений надав рекомендацію Мін'юсту здійснити увідповіднення планового наповнення всіх установ виконання покарань і слідчих ізоляторів вимогам статей 53, 64, 115 КВК України[47] та статті 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення»[48].

Однак Міністерство юстиції України її не виконало, посилаючись на те, що перегляд планового наповнення установ виконання покарань потребує комплексного підходу до вирішення питання та буде можливий після розгляду Верховною Радою України проєкту Закону України «Про внесення зміни до статті 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (реєстр. № 11378 від 24.06.2024)[49].

Натомість залишаються проблеми щодо дотримання норми площі на одну особу та вимог роздільного утримання в установах попереднього ув'язнення. При цьому у віданні Мін'юсту залишаються оптимізовані установи, які наразі не функціонують.

На початку березня 2024 року до Уповноваженого звернувся засуджений М. щодо порушення його права на належні умови утримання – недодержання норми площі на одну особу в камерному приміщенні установи попереднього ув'язнення, до якої за ухвалою суду засудженого М. доставили для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження.

За результатами ініційованої Уповноваженим перевірки Кіровоградською обласною прокуратурою було встановлено, що заявника утримували в камерному приміщенні житловою площею 6,6 м^2 разом з іншими двома особами, що є порушенням вимог статті 115 КВК України (відповідно до якої норма площі на одного засудженого – не менше 4 м^2) та статті 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення».

На виявлені порушення Кіровоградська обласна прокуратура внесла вказівку начальникові місця попереднього ув'язнення, яку розглянуто та задоволено: заявника переведено до іншого камерного приміщення, забезпечено додержання вимог статті 115 КВК України та статті 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення».

Критичною залишається ситуація в ДУ «Київський слідчий ізолятор». Зокрема, за даними Департаменту з питань виконання кримінальних покарань Мін'юсту, станом на 13.08.2024 в ДУ «Київський слідчий ізолятор» перебувало на 200 утримуваних осіб більше, ніж передбачено плановою наповненістю, що призвело до тимчасового переповнення камерних приміщень установи.

Наведені порушення також неодноразово фіксували працівники Секретаріату Уповноваженого під час відвідувань цієї установи попереднього ув'язнення для виконання функцій національного превентивного механізму, за результатами яких складали відповідні звіти та направляли акти реагування. Однак проблема залишається невирішеною.

2024 року до Уповноваженого надходійшла одна скарга щодо умов утримання в місцях несвободи ДМС України, зокрема на умови для осіб з інвалідністю.

У вересні 2024 року до Уповноваженого надійшло звернення Л., якого утримували в одному з

ПТПІ, щодо відсутності у зазначеній установі умов для осіб з інвалідністю. За результатами ініційованої Уповноваженим перевірки, яку здійснили органи прокуратури із залученням спеціаліста управління містобудування та архітектури обласної державної адміністрації однієї з областей України, було встановлено невідповідність шляхів руху всередині будівель ПТПІ, приміщення санітарного вузла, душової кімнати та інших допоміжних приміщень вимогам безбар'єрності для осіб з інвалідністю.

За результатами перевірки прокуратурою директору ПТПІ 03.10.2024 внесено обов'язкову до виконання вказівку щодо усунення виявлених порушень. Водночас ДМС України повідомила, що в ПТПІ вживають заходи з облаштування душової кімнати та санвузла спеціальними ручками та поручнями, а також розпочали роботи зі встановлення пандусів та сходів з нахилом.

7.2.3. Право на медичну допомогу

Не менш актуальним питанням залишається стан надання медичної допомоги в місцях несвободи Мін'юсту. Протягом 2024 року міністр юстиції України перезатверджував Положення про ДУ ЦОЗ ДКВС України щонайменше двічі, що може свідчити про наявність проблем у забезпеченні діяльності цієї установи, основним завданням якої є організація медичного забезпечення та контролю за станом здоров'я засуджених, осіб, узятих під варту, і військовополонених, а також організація надання екстреної, первинної, спеціалізованої, паліативної медичної допомоги та медичної реабілітації засудженим, особам, узятим під варту.

Так само, як і торік, у більшості випадків тільки за втручання Уповноваженого ув'язненим і засудженим в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах надавали належну медичну допомогу. З цього приводу надійшло 505 повідомлень, які найчастіше стосувалися проведення обстежень чи консультацій лікарями-спеціалістами, рідше – виконання медичних призначень.

До Уповноваженого на початку березня 2024 року надійшло звернення засудженого до довічного позбавлення волі Б. щодо відмови йому Мін'юстом та ДУ ЦОЗ ДКВС України у наданні безкоштовної зубопротезної допомоги через відсутність фінансування на такі цілі.

У межах здійснення провадження Уповноважений вніс подання міністрові юстиції України щодо необхідності вжиття заходів для усунення порушення права Б. на безплатну зубопротезну допомогу.

Встановивши вимогу щомісячного інформування про вжиті заходи, Уповноважений тримав на контролі ситуацію та у грудні 2024 Мін'юст поінформував, що наприкінці листопада засудженому Б. завершено зубопротезування.

Утім, іноді Уповноважений надто пізно отримує звернення з проханням про допомогу через порушення вимог законодавства працівниками установ виконання покарань і попереднього ув'язнення та відсутність належного відомчого контролю Департаменту з питань виконання кримінальних покарань, про що йтиметься нижче.

7.2.4. Право на контакти із зовнішнім світом

Право на контакти із зовнішнім світом – одне з основних прав людини, що гарантує особам, позбавленим волі, можливість підтримувати зв'язок із родиною, адвокатами та іншими особами поза межами місць несвободи. Згідно з міжнародними стандартами, зокрема Стандартними мінімальними правилами поводження з ув'язненими ООН[50], ув'язнені повинні мати можливість контактувати із зовнішнім світом через листування, телефонні дзвінки або особисті зустрічі.

(а) Право на листування

Відповідно до частини восьмої статті 13 Закону України «Про попереднє ув’язнення»[51] кореспонденція, яку особи, взяті під варту, адресують Уповноваженому, ЄСПЛ, Міжнародному кримінальному суду, а також іншим відповідним органам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам таких міжнародних організацій та прокуророві, перегляду не підлягає і надсилається за адресою протягом доби з часу її подачі. Кореспонденція, яку особи, взяті під варту, одержують від зазначених органів та осіб, перегляду не підлягає.

Однак з порушенням цих вимог у ДУ «Київський слідчий ізолятор» відправлення кореспонденції відбувається хаотично, що призводить до порушення права на листування утримуваних в установі попереднього ув’язнення осіб, зокрема права на звернення до Уповноваженого.

22.07.2024 до Секретаріату Уповноваженого надійшло 18 звернень від утримуваних в ДУ «Київський слідчий ізолятор» осіб; супровідні листи установи попереднього ув’язнення датовано серединою травня – кінцем червня 2024 року. Також було отримано інформацію про те, що з 19.05.2024 до 03.07.2024 канцелярія установи попереднього ув’язнення не відправляла поштову кореспонденцію через відсутність знаків поштової оплати. Договір на оплату подано до Державної казначейської служби України в Києві 20.06.2024, оплату здійснено 28.06.2024, а поштові марки установа попереднього ув’язнення отримала тільки 03.07.2024.

Реагуючи на виявлене порушення, Уповноважений вніс міністрові юстиції України подання з вимогами здійснення службового розслідування за виявленим фактом і за фактом відсутності дієвого контролю за діяльністю вказаної установи Департаментом з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України. За результатами розгляду подання Міністерство юстиції України повідомило про початок відповідних службових розслідувань, за наслідками яких було підтверджено інформацію з подання Уповноваженого, однак до відповідальності було фактично притягнуто тільки одну особу з Департаменту з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України. Іншим посадовим особам – ДУ «Київський слідчий ізолятор» і Департаменту з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України було суворо вказано на недопущення подібних недоліків, або ж у зв’язку із наявністю діючого стягнення суворіше не було накладено.

Відсутність належного контролю Мін’юсту за станом додержання прав ув'язнених в ДУ «Київський слідчий ізолятор» призвела до повторення ситуації, проте з більш тяжкими наслідками. У листопаді цього року до Секретаріату Уповноваженого засобами поштового зв’язку надійшла низка звернень від утримуваних в ДУ «Київський слідчий ізолятор» осіб; звернення надіслано із супровідними листами, на яких зазначено дату їх реєстрації у відповідному журналі вихідної кореспонденції установи попереднього ув’язнення.

Однак на конвертах, в яких такі звернення надійшли, містяться відбитки календарних поштових штемпелів з іншою, набагато пізнішою, датою, а отже, ця кореспонденція в окремих випадках потрапляла до відповідного відділення АТ «Укрпошта» із затримкою щонайменше в 4 дні та найбільше – в 3 місяці та 2 дні.

Громадянин Ч., якого утримували в ДУ «Київський слідчий ізолятор», звернувся до Уповноваженого 24.07.2024 щодо порушення його права на медичну допомогу. У зверненні Ч. описував порушення його права на медичну допомогу, зокрема відмову конвою залишати його на лікування у лікувальному закладі через відсутність відповідної кількості осіб для його охорони.

Ч. помер 06.09.2024.

Звернення Ч. від 24.07.2024 надійшло до Секретаріату Уповноваженого 13.11.2024. На конверті з цим зверненням був відбиток календарного поштового штемпеля за 24.10.2024, тобто понад 1,5 місяця від дати смерті заявника.

Відправляючи звернення Уповноваженому, Ч. очікував на належне реагування на порушення його права на медичну допомогу, однак ігнорування адміністрацією місця попереднього ув'язнення вимог законодавства щодо строків відправлення кореспонденції ув'язнених позбавило можливості Уповноваженого своєчасно відреагувати на порушення права Ч. на медичну допомогу.

Іншим аспектом права на листування засуджених та ув’язнених осіб є неотримання ними листів після їх вибуття до інших місць утримання, відбування покарання або звільнення.

Цю проблему вивчав Уповноважений 2023 року, і з його ініціативи Мін’юст вніс зміни до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5[52], Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджених наказом Міністерства юстиції від 14.06.2019 № 1769/5[53], та Інструкції з організації перегляду кореспонденції (листування) осіб, яких утримують в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах, затвердженої наказом Міністерства юстиції від 02.07.2013 № 1304/5[54]. Згідно з внесеними до зазначених нормативно-правових актів змінами листи, що надійшли на ім’я засуджених (осіб, взятих під варту), які вибули з установи виконання покарань (слідчих ізоляторів), персонал установи виконання покарань (слідчого ізолятора), призначений наказом начальника установи виконання покарань (слідчого ізолятора), пересилає за місцем їх вибуття не пізніше трьох робочих днів з дня їх отримання.

Однак не всі місця несвободи Міністерства юстиції України додержуються вимог відомчих нормативно-правових актів, а тому 2024 року окремі листи Уповноваженого, адресовані засудженим/ув’язненим, що вибули з установ, в яких їх утримували на момент відправлення звернення Уповноваженому, повернули до Секретаріату Уповноваженого.

Вкотре реагуючи на порушення в діяльності установ виконання покарань і слідчих ізоляторів Уповноважений вніс подання Віце-прем’єр-міністру України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України – міністру юстиції України, яка за результатами розгляду подання поінформувала, що за фактами, викладеними в поданні, проведено службове розслідування, встановлено та притягнуто до дисциплінарної відповідальності посадову

особу, винну в порушенні.

(b) Право осіб, яких утримують у транзитних установах, на контакти із зовнішнім світом

У межах парламентського контролю за дотриманням прав і свобод людини і громадянина під час розгляду звернень від засуджених Уповноважений виявив недосконалість нормативно-правових актів Міністерства юстиції в частині забезпечення права засуджених, які прямують із однієї УВП/СІЗО до іншої через третю таку установу, на контакти із зовнішнім світом, зокрема через неврегульованість порядку переміщення планшетів засуджених під час такого слідування та порядку їх видачі для користування у третій (транзитній) установі.

У зверненні до Уповноваженого засуджений Л. зазначив, що під час слідування з однієї виправної колонії до іншої протягом 26 діб його утримували у третій (транзитній) установі. Він зазначав, що в цей період був позбавлений можливості користуватися власним планшетом, хоча адміністрація установи-відправника долучила його планшет до особової справи, яку було упаковано в конверт, однак останній не підлягає розкриттю в установах, в яких засуджені перебувають транзитом.

Під час опрацювання Уповноваженим нормативно-правових актів у сфері виконання та відбування кримінальних покарань було виявлено недосконалість норм щодо порядку пересилання речей засуджених органом-відправником до місця призначення засудженого, оскільки таке відправлення не враховувало можливе тривале перебування засудженого у третій установі, а, отже, і неможливість користування планшетом протягом тривалого часу.

Уповноважений вніс подання міністрові юстиції для врегулювання окресленого питання. За результатами розгляду подання Мін'юст з метою удосконалення окремих норм, що регламентують порядок і умови тримання засуджених та осіб, узятих під варту, в УВП і СІЗО ДКВС України, видав наказ[55], яким серед іншого, врегульовано питання щодо вкладення в окремий конверт планшетного комп'ютера без можливості апаратної підтримки будь-яких видів SIM-карт з програмно заблокованими камерами, зарядного пристрою до нього, клавіатури та дротових навушників без мікрофона, які належать засудженому, при його переміщенні під вартою (конвоюванні) з однієї установи виконання покарань (слідчого ізолятора) до іншої (іншого) через транзитну установу, а також користування зазначеними предметами під час його перебування у транзитній установі.

Відтак ініційовані Уповноваженим зміни сприятимуть дотриманню права засуджених на контакти із зовнішнім світом під час слідування з одного виправного закладу до іншого через третю (транзитну) таку установу.

(c) Право засуджених до обмеження волі мати при собі мобільні телефони

Під час опрацювання звернення однієї з громадських організацій Уповноваженим було виявлено відсутність нормативно-правового визначення вимог (характеристик) до мобільних телефонів, які засуджені до обмеження волі мають право мати при собі. Для усунення цієї прогалини в законодавстві Уповноважений вніс подання Міністрові юстиції.

За результатами розгляду подання Уповноваженого Мін'юст поінформував, що з метою встановлення єдиного підходу до визначення видів мобільних телефонів і комп'ютерної

техніки, якими засуджені до обмеження волі мають право користуватися та зберігати при собі, видано наказ[56], яким врегульовано це питання.

7.2.5. Право на отримання соціальних виплат у повному обсязі

2024 року в межах здійснення парламентського контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина Уповноважений досліджував стан дотримання вимог частини четвертої статті 115 КВК України[57], під час якого було виявлено порушення у здійсненні відрахувань із соціальних виплат засудженим до позбавлення волі та довічного позбавлення волі, які останні отримували як особи, які не мають права на пенсію.

На початку березня 2024 року до Уповноваженого надійшло звернення засудженого С., який відбуває покарання в одній із виправних установ Івано-Франківської області, щодо порушення його права на отримання соціальної допомоги як особи, яка не має право на пенсію, у повному обсязі через вирахування з такої допомоги адміністрацією установи витрат на утримання за надані житлово-комунальні та побутові послуги. Це порушення статті 115 КВК України, тому Уповноважений скерував подання до Мін'юсту.

За результатами розгляду подання Мін'юст повідомив, що допущені порушення стали наслідком «неправильного застосування чинної нормативної бази працівниками відділу фінансового забезпечення та бухгалтерського обліку установи, зумовленого складністю розібратись у регулюванні порядку відрахувань нормами соціального та кримінально-виконавчого законодавства», а неправомірно відраховані кошти будуть повернуті на рахунки засуджених.

За результатами вжитих Уповноваженого заходів Мін'юст повідомив, що 13 засудженим до довічного позбавлення волі та 26 засудженим до позбавлення волі повернуто надмірно вираховані кошти на утримання на загальну суму понад 425 тис. грн.

7.2.6. Право ув'язнених і засуджених на отримання безоплатної правничої допомоги при застосуванні адміністрацією установи виконання покарань заходів стягнення

2024 року Уповноважений виявив недосконалість правового регулювання щодо ефективного забезпечення права ув'язнених і засуджених на отримання безоплатної правничої допомоги при застосуванні адміністрацією установи виконання покарань заходів стягнення. Так, КВК України встановлює порядок застосування заходів стягнення до осіб, позбавлених волі, та процедуру дисциплінарного провадження. Стягнення може бути накладене лише на особу, яка вчинила проступок, і не пізніше десяти діб з дня виявлення проступку, а якщо через проступок проводилась перевірка, то з дня її закінчення, але не пізніше шести місяців з дня вчинення проступку. У разі накладення стягнення на засудженого адміністрація колонії надає йому можливість у встановленому порядку повідомити про це близьких родичів, адвоката або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Також особа, яка позбавлена волі, має право користуватися послугами адвоката або фахівця в галузі права за власним вибором під час підготовки до засідання дисциплінарної комісії, який представлятиме її інтереси під час засідання комісії. Якщо особа, яка позбавлена волі, не має доступу до адвоката або фахівця в галузі права, адміністрація установи виконання покарання зобов'язана надати їй змогу звернутися за отриманням правової допомоги до суб'єктів надання такої допомоги[58].

Закон України «Про безоплатну правничу допомогу»[59] визначає, що звернення про надання безоплатної вторинної правничої допомоги особам, засудженим до покарання у вигляді довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі, подається такими особами до центру з надання безоплатної правничої допомоги через адміністрацію установи виконання покарань.

Водночас за вказаного нормативно-правового регулювання протягом 10 робочих днів з дня їх надходження та документів до них, що підтверджують належність такої особи до відповідної категорії, центр з надання безоплатної правничої допомоги приймає рішення про надання безоплатної вторинної правничої допомоги та надсилає такій особі або її законному представнику, патронатному вихователю/представнику копію зазначеного рішення.

Уповноважений розробив пропозиції щодо вдосконалення відповідного законодавства України, які вересні 2024 року було надіслано до Мін'юсту та Комітету ВРУ з питань правової політики з проханням розроблення відповідного законопроєкту. 27.09.2024 у Верховній Раді зареєстровано законопроєкт «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо ефективного забезпечення права ув’язнених та засуджених на надання безоплатної правничої допомоги» (реєстр. № 12073)[60], який повністю враховує пропозиції Уповноваженого, що зазначено в пояснювальній записці до проєкту акта.[61].

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Верховній Раді України:

- забезпечити розгляд та прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо ефективного забезпечення права ув’язнених та засуджених на надання безоплатної правничої допомоги» (реєстр. № 12073 від 27.09.2024).

Міністерству юстиції України:

- розробити та впровадити комплексну програму боротьби із сегрегацією і дискримінацією серед ув’язнених та засуджених у 2025–2027 роках;
- забезпечити дотримання встановленої норми площі з розрахунку на одного ув’язненого/засудженого та увідповіднити планове наповнення установ виконання покарань і слідчих ізоляторів до національних та міжнародних стандартів;
- розробити та впровадити комплексну програму увідповіднення умов утримання осіб в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах до національних та міжнародних стандартів, якою передбачити покращення матеріально-технічної бази, проведення ремонтних робіт у камерних приміщеннях, заміну комунікацій, обладнання сучасними санітарно-гігієнічними засобами, впровадження систем відеоспостереження, забезпечення належного рівня освітлення (природного та штучного), дотримання умов

санітарії та гігієни;
- забезпечити інтеграцію пенітенціарної системи охорони здоров'я до єдиного медичного простору України;
- розробити та впровадити єдину електронну систему реєстрації тілесних ушкоджень в осіб, які перебувають в установах ДКВС, і повідомлень про такі випадки правоохоронним органам;
- розробити та впровадити комплексну стратегію та план дій в частині розвитку охорони психічного здоров'я у пенітенціарних установах відповідно до сучасних стандартів надання медичної допомоги у сфері психічного здоров'я;
- окремо розробити та впровадити план дій у частині надання належної медичної допомоги особам з розладами психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин, який включає поширення програм замісної підтримувальної терапії, терапевтичних спільнот та інших програм зменшення шкоди на території установ ДКВС;
- забезпечити систематичну діагностику та лікування вірусного гепатиту С у всіх засуджених та ув'язнених осіб, які того потребують.

Державній судовій адміністрації України:

- здійснити аудит приміщень судів, розміщених у житлових будинках, і вжити невідкладних заходів щодо забезпечення ізоляції та автономного функціонування судів шляхом перенесення до окремої будівлі або адміністративного комплексу, що відповідатиме національним стандартам;
- розробити комплексну програму належного доступу до правосуддя, якою передбачити обладнання в усіх судах камер для обвинувачених (підсудних), засуджених площею не менш як 4 $м^2$, з розрахунку три камери на кожен зал судових засідань для розгляду кримінальних справ, конвоювання обвинувачених (підсудних), засуджених до зали судових засідань ізольованими маршрутами.

Національній поліції України:

- забезпечити внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про кримінальні правопорушення, віднесені до підслідності Державного бюро розслідувань, та невідкладне інформування територіальних управлінь Державного бюро розслідувань про факти застосування поліцейськими фізичної сили до громадян;
- розробити та впровадити комплексну програму увідповіднення умов утримання осіб в ІТТ до національних і міжнародних стандартів, якою передбачити покращення матеріально-технічної бази, проведення ремонтних робіт у камерних приміщеннях, заміну комунікацій, обладнання сучасними санітарно-гігієнічними засобами, впровадження систем відеоспостереження, забезпечення належного рівня освітлення (природного та штучного), дотримання умов санітарії та гігієни;
- розробити та затвердити відомчі нормативно-правові акти, якими передбачити створення та функціонування установ для утримання осіб, які піддаються адміністративному арешту та перебувають під вартою понад 72 години, а також розширити спектр і частоту доступних видів діяльності на час утримання таких осіб в ІТТ шляхом впровадження можливих: освітніх програм (короткострокові курси, лекції, тренінги); культурних заходів (перегляд фільмів, організація творчих заходів); психологічних підтримок (надання консультацій психологами чи соціальними

працівниками); заходів фізичної активності (облаштування спортивних майданчиків або зон для фізичних вправ).

Міністерству внутрішніх справ України:

- забезпечити розмежування правоохоронної функції щодо протидії нелегальній міграції та адміністративних (сервісних) послуг у міграційній сфері, передавши повноваження ДМС, у частині виконання заходів примусового характеру (затримання, документування, конвоювання порушників законодавства про правовий статус іноземців, застосування фізичної сили та спеціальних заходів), органам НПУ відповідно до їхніх повноважень;
- розробити або внести зміни до чинних нормативно-правових актів щодо забезпечення харчуванням іноземців, які перебувають під контролем посадових/службових осіб ДМС/НПУ, до поміщення їх в ПТПІ; осіб, які супроводжуються до кордону для виконання рішень про примусові видворення; осіб, які супроводжуються до адміністративних судів для розгляду адміністративних справ та передаються поліцейським чи працівникам інших правоохоронних органів для участі в процесуальних діях у межах кримінального процесуального законодавства.

Державній міграційній службі України

- припинити практику застосування посадовими особами ДМС заходів примусу (фізичної сили) до затриманих іноземців та осіб без громадянства, що призводить до фактів перевищення службових повноважень;
- припинити практику тримання іноземців та осіб без громадянства в ПТПІ понад 72 години без відповідного рішення суду про затримання таких осіб;
- забезпечити здійснення посадовими особами ДМС невідкладного інформування регіональних центрів з надання безоплатної правничої допомоги в кожному випадку затримання іноземця більш як на три години щодо його примусового повернення або з метою ідентифікації та забезпечення примусового видворення;
- забезпечити право на доступ до послуг перекладача іноземців та осіб без громадянства, які затримані посадовими особами ДМС;

Міністерству оборони України:

- забезпечити дотримання встановленої норми площі з розрахунку на одного військовослужбовця та привести планове наповнення дисциплінарних батальйонів, гауптвахт до національних та міжнародних стандартів;
- ініціювати питання про внесення змін до Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» для встановлення норми площі з розрахунку на одного військовослужбовця на рівні 4 $м^2$;

Міністерству охорони здоров'я України:

- внести зміни до Правил застосування фізичного обмеження та (або) ізоляції при наданні психіатричної допомоги особам, які страждають на психічні розлади, і форм первинної облікової документації, затверджених наказом МОЗ від 24.03.2016 №240, для увідповіднення рекомендаціям ЄКПТ «Гамівні засоби в психіатричних лікувальних

закладах для дорослих» (CPT/Inf(2006)35-part);
- розробити систему реєстрації випадків застосування засобів гамування, поєднану з Електронною системою охорони здоров'я, та організувати систематичний моніторинг практики їх застосування для розроблення стратегії щодо зменшення їх частоти та тривалості;
- розробити та впровадити базове навчання та регулярні курси підвищення кваліфікації медичних працівників щодо застосування засобів гамування і методів деескалації до пацієнтів з психічними розладами;
- внести зміни до форми первинної облікової документації № 511/о «Довідка №___ про фіксацію тілесних ушкоджень» та Інструкції щодо заповнення форми первинної облікової документації № 511/о «Довідка №___ про фіксацію тілесних ушкоджень», затверджених наказом МОЗ від 02.02.2024 № 186 з метою закріплення необхідності документування медичним працівником висновків свого спостереження щодо відповідності тверджень постраждалої особи про походження виявлених у неї тілесних ушкоджень об'єктивним медичним висновкам їх вірогідного походження.

Міністерству соціальної політики України:

- підготувати та направити ОВА перелік будівель, до яких можна забезпечити переміщення інтернатних установ, або здійснити розселення підопічних, евакуйованих із зони активних бойових дій чи з наближених до неї населених пунктів для запобігання перенаселенню закладів;
- провести аналіз Методичних рекомендацій щодо організації працетерапії для громадян похилого віку, осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю в закладах/установах системи соціального захисту населення, затверджених наказом Міністерства соціальної політики України від 26.11.2018 №1778, для виявлення прогалин, які призводять до зловживання адміністраціями установ під час організації працетерапії;
- організувати та провести навчання адміністраціям інтернатних установ щодо здійснення працетерапії відповідно до вимог чинного законодавства з дотриманням стандартів прав людини.

Національній соціальній сервісній службі Україні:

- організувати та провести повторні перевірки дотримання вимог законодавства під час надання соціальних послуг, зокрема тих установ, за результатами відвідування яких внесено подання Уповноваженого.

Обласним державним адміністраціям:

- невідкладно здійснити переміщення закладів або евакуацію осіб, які перебувають у місцях несвободи, розташованих у зоні активних бойових дій або в наближених до неї населених пунктах, а також у зоні менш як за 50 км від державного кордону з Російською Федерацією, до відповідних закладів чи установ, розташованих у безпечній місцевості;
- вжити заходів для організації та контролю за облаштуванням, експлуатацією та утриманням споруд цивільного захисту в інтернатних закладах соціального захисту населення;
- забезпечити контроль за дотриманням закладами норм площі на одну особу

відповідно до встановлених Державними будівельними нормами України В.2.2-18:2007 «Будинки і споруди. Заклади соціального захисту населення»;
- розглянути можливість переміщення установ, у яких неможливо здійснити переобладнання для забезпечення інклюзивності відповідно до чинних вимог законодавства, до будівель, які архітектурно можуть забезпечити облаштування відповідно до Державних будівельних норм і вимог інклюзивності;
- сприяти здійсненню компетентними органами перевірки стану укриттів та приміщень, що використовуються установами як укриття, та отриманню актів обстеження цих приміщень відповідними комісіями із залученням територіальних органів Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

[1] "Все добре було, поки росіяни не прийшли". Що відомо про удар по будинку для літніх людей у Сумах / Суспільне Суми: https://suspilne.media/sumy/840243-vse-dobre-bulo-poki-rosiani-ne-prijsli-so-vidomo-pro-udar-po-budinku-dla-litnih-ludej-u-sumah/

2 Армія РФ атакувала геріатричний центр на Херсонщині: є постраждалі / ТСН:https://tsn.ua/ato/armiya-rf-atakuvala-geriatrichniy-centr-na-hersonschini-ye-postrazhdali-2676045.html

[3] Доповіді до Уряду України за наслідками проведеного візиту до України 16–27 жовтня 2023 року [CPT/Inf (2024) 20] 26.04.2024, пункт 58: https://rm.coe.int/1680af632a

[4] Справа «S.P. and others v. Russia» (заяви № 36463/11 та 10 інших) / Офіційний вебсайт Європейського суду з прав людини, 02.08.2023: